

УДК 378.22:7.038.21

Сулаєва Наталія Вікторівна,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри музики,
декан психолого-педагогічного факультету Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,
заслужена артистка України, м. Полтава, e-mail: sula_polt@ukr.net

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ НЕФОРМАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті висвітлено концепцію неформальної мистецької освіти майбутніх учителів у художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів. Представлено визначення поняття «неформальна мистецька освіта» в системі професійної підготовки вчителя. Схарактеризовано мету, завдання, функції, принципи, зміст, форми, методи та види неформальної мистецької освіти студентів педагогічних ВНЗ. Визначено ціннісні орієнтири неформальної мистецької освіти.

Зроблено висновки про доцільність введення неформальної мистецької освіти в процес навчально-виховної роботи вищого педагогічного навчального закладу, ефективність якої залежить від шляхів її реалізації, зокрема створення широкої мережі художньо-творчих колективів, де студенти мають змогу реалізувати творчий потенціал на основі різних видів мистецько-освітньої діяльності.

Ключові слова: освіта, формальна освіта, неформальна мистецька освіта.

Вступ. Стратегічним завданням підготовки майбутніх учителів на сучасному етапі розвитку педагогічної науки й практики є розширення компетентнісного спектру фахівців. Одним із важливих напрямів його розв'язання є конвергентне поєднання у вищому педагогічному навчальному закладі формальної освіти та неформальної мистецької освіти, що можливе за умови систематичної й цілеспрямованої участі студентів педагогічних ВНЗ у художньо-творчих колективах, що стимулюватиме їхній мистецький та особистісно-професійний розвиток.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У педагогічній теорії й практиці здійснено низку досліджень, які можуть

стати підґрунтям для реалізації неформальної мистецько-освітньої діяльності студентів у вищих педагогічних навчальних закладах. Науковцями, зокрема, обґрунтовано теоретико-методологічні засади використання різних видів мистецтва у формуванні професійних компетентностей студента (С. Дем'янчук, Г. Локарева, О. Олексюк, О. Рудницька, В. Титаренко, О. Шевнюк), визначено специфіку психологічного впливу мистецтва на особистість (Г. Балл, А. Маслоу, Е. Помиткін, В. Рибалка, К. Роджерс, Е. Фромм), висвітлено різні аспекти неформальної освіти (В. Александров, О. Асмолов, Т. Білобровко, Г. Буданова, В. Давидова, С. Коваленко, В. Лешер, Л. Лук'янова, С. Мирвода, Н. Ничкало, А. Фоміна, А. Щетиніна, Є. Ямбур). Но-

вим дослідженням, у якому розглянуто питання надання студентам вищих педагогічних навчальних закладів України неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах, є монографія Н. Сулаєвої «Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти».

Мета статті: представити концептуальні засади та визначити основні ціннісні орієнтири надання студентам вищих педагогічних навчальних закладів неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах.

Виклад основного матеріалу. Неформальна мистецька освіта як педагогічне явище має надзвичайно потужний потенціал, зокрема в системі професійної підготовки майбутніх учителів.

Концепція реалізації неформальної мистецької освіти майбутніх учителів у художньо-творчих колективах ґрунтується на ідеї єдності й важливості наукового й мистецького пізнання світу, висунутої ще в стародавні часи (Аристотель, Платон, Піфагор, Ф. Аквінський, Боєцій, Н. Борн, В. Соловйов, Г. Сковорода, П. Юркевич). В Україні основоположником та втілювачем у життя наукової концепції про єдність мистецтва й науки, зокрема педагогічної, у підготовці вчителя став І. Зязюн. Свої педагогічні погляди академік реалізував у Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка (сьогодні Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), здійснюючи керівництво цим закладом упродовж 1975–1990 рр. Переконання, що «вчитель і культура нації, культура народу країни – поняття невід'ємні» [1, с. 210], спонукало вченого до підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів не тільки шляхом засвоєння теоретико-практичних курсів, а й через залучення їх до різних видів позанавчальної роботи, зокрема художньої самодіяльності. Традиції, започатковані ректором І. Зязюном, активно продовжує сучасний керманіч університету – М. Степаненко. Студенти є учасниками відомих в Україні та за її межами українського народного хору «Калина», народного аматорського камерного хору імені П. Лиманського, народного самодіяльного ансамблю танцю «Весна», народного ансамблю

спортивного бального танцю «Грація», народного фольклорного ансамблю «Жива вода», чоловічого ансамблю «Чебрець», народного естрадно-музичного центру «Вікторія», ансамблю народного танцю «Козацькі забави» та ще понад тридцять постійно діючих та тимчасових художньо-творчих колективів.

Добровільна мистецька діяльність студентів, що здійснюється поза формальним навчанням у вищому педагогічному закладі освіти, реалізується здебільшого в художньо-творчих колективах і не супроводжується видачею диплома офіційного зразка, визначається нами як неформальна мистецька освіта в системі підготовки майбутнього вчителя [3, с. 75]. Метою неформальної мистецької освіти є стимулювання особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів шляхом задоволення їхніх соціокультурних і освітньо-професійних потреб. Ця мета конкретизується в завданнях духовного, соціального, мистецького розвитку, що передбачають: активізацію творчого потенціалу особистості; гармонізацію психоемоційного й фізичного стану студента; розвиток неповторної індивідуальності учасника художньо-творчого колективу; узагальнення життєвого досвіду та співвідношення його з системою цінностей, які історично склалися в державі та сучасному молодіжному середовищі; активне й діяльне засвоєння різних видів мистецтва та прогнозування можливостей їх використання в професійних ситуаціях; виховання національної свідомості, формування навичок продуктивного проведення вільного часу.

Ефективність реалізації неформальної мистецької освіти у вищому педагогічному навчальному закладі визначається такими функціями: естетична соціалізація (виявляється в підвищенні активності майбутнього фахівця у формуванні естетичних смаків, здібностей і потреб; пробудженні творчого начала; прагненні й умінні жити й творити відповідно до загальнолюдських цінностей); ціннісно-орієнтаційна (має прояв у формуванні світогляду на основі узагальнених та інтерпретованих у мистецтві суспільних подій; розвитку духовності; усвідомленні лю-

дини як найвищої цінності; вихованні почуття національної свідомості); професійно-розвивальна (поглиблення знань, умінь і навичок, необхідних для високорезультативної педагогічної діяльності; розвитку педагогічної майстерності); катарсисно-компенсаційна (виявляється у формуванні гармонійної особистості; сприянні встановленню психічної рівноваги; пробудженні почуття насолоди від творчості, відкриття, довершеності; надолуженні прогалин у художній освіті); рекреаційна (поповнення духовних і фізичних сил майбутнього вчителя під час корисного проведення вільного часу).

Мистецько-освітня діяльність майбутніх педагогів у художньо-творчих колективах ґрунтується на принципах інтегративної єдності мистецтва й педагогіки, гуманістичної спрямованості, особистісно-індивідуальної орієнтації, цілісності, культуровідповідності, національної спрямованості, систематичності й послідовності. Оптимальне їхнє поєднання вагомо впливає на якість педагогічної освіти та її підпорядкування мета-завданню – забезпечити підготовку духовно розвинених висококомпетентних учителів.

Критеріями відбору змісту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів є: відповідність потребам студентів (прагненням, уподобанням, віковим особливостям); відповідність ресурсного забезпечення ВНЗ (правового, інформаційного, матеріального, фінансового, кадрового); доцільність у професійній підготовці майбутніх учителів. Зміст неформальної мистецької освіти спрямовується на узгодження системи цінностей суспільства з особистісним ставленням студента до дійсності шляхом інтерпретації мистецьких творів. Здобуття неформальної мистецької освіти дає можливість майбутньому педагогові наблизитися до високодуховних зразків спадщини людства, долучитися до їхнього відтворення й збереження, виділити з них найсуттєвіші ознаки довершеності людського існування в їхньому етичному, естетичному, патріотичному проявах, а також засвоїти теоретичні й практичні осно-

ви щодо музичного, хореографічного, літературного й театрального, а також інших видів мистецтва, обраних студентами для діяльності в художньо-творчих колективах.

У неформальній мистецькій освіті використовують традиційні форми організації мистецько-освітньої діяльності: колективні, групові та індивідуальні. Специфічною характеристикою використання цих форм є варіативність їхнього поєднання залежно від мети й змісту діяльності, а також особливостей виду мистецтва. Реалізація мети й завдань неформальної мистецької освіти відбувається переважно на колективних заняттях. Це зумовлено жанровими і педагогічними особливостями, адже саме така форма організації дозволяє залучити до мистецької діяльності значну кількість студентів. Часто використовують у неформальній мистецькій освіті й групову форму організації діяльності, коли керівник колективу працює над певними фрагментами вистави чи окремими хоровими чи оркестровими партіями. Продуктивними є й індивідуальні форми роботи зі студентами, коли викладач працює з кожним окремо, враховуючи його особистий рівень розвитку мистецьких здібностей, умінь, навичок, прагнень. Можливою є й інтеграція різних форм роботи в художньо-творчих колективах.

Вищий педагогічний навчальний заклад має можливість надавати студентам такі види неформальної мистецької освіти: музичну (в хорових колективах, вокальних ансамблях, в індивідуальному вокальному виконавстві, інструментальних дуетах, тріо, квартетах, ансамблях чи оркестрах, різноманітних тимчасових творчих музичних групах тощо); хореографічну (в ансамблях танців чи пісні й танцю, індивідуальному хореографічному виконавстві); театральну (в театральних студіях, драматичних гуртках, індивідуальній драматичній діяльності та тимчасових групах для реалізації окремих творчих проєктів); образотворчу (у гуртках малюнка, живопису, графіки, скульптури, декоративного мистецтва); літературну (у літературних студіях, спілках журналістів, поетів, прозаїків, літературних редакторів тощо). Водночас університет

має потенційні можливості для надання неформальної освіти з синтетичних видів мистецтва, яка реалізується в кіно-, фото-, відеостудіях, студіях мультиплікаційних фільмів, циркових колективах, командах КВК тощо.

З-поміж методів, які використовують у неформальній мистецькій освіті варто виокремити репродуктивні (навчально-підготовчі й тренінгові) та продуктивні/творчі (методи творення художньої реальності засобами різних видів мистецтва). У професійній підготовці вчителя надзвичайно важливим, на наш погляд, є оволодіння саме продуктивними методами, оскільки це є запорукою формування вміння створювати художню реальність.

Результатом надання студентам вищих педагогічних навчальних закладів неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах є особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів, підґрунтя якого складає інтегративне поєднання розвивальних компонентів: мистецького, духовного й соціального.

Системний підхід до реалізації неформальної мистецької освіти в педагогічних ВНЗ, який передбачає усвідомлену постановку мети, добір змісту, вибір форм і методів мистецько-освітньої діяльності, забезпечує високу якість особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів. Водночас отримання неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах у поєднанні з формальною педагогічною освітою створює умови для самореалізації особистості, формує в неї почуття самодостатності, щастя пізнавальної активності студентських літ.

У результаті конвергентного поєднання формальної освіти з неформальною мистецькою в університеті створюється освітнє середовище, яке сприяє розширенню меж особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя і відзначається певними особливостями. Схарактеризуємо окремі з них.

Перш за все, засобами формальної освіти традиційно здійснюється виховний вплив на становлення особистості, водночас неформальна мистецька освіта стимулює процеси самовизна-

чення, саморозвитку, самовиховання та самореалізації студента, основи яких закладаються в тій же формальній освіті.

Важливо те, що діяльність художньо-творчих колективів неформальної мистецької освіти (на відміну від формальної) не обмежується типовими програмами, тому з'являється можливість максимально задовольнити інтереси молоді.

Взаємодія формальної освіти та неформальної мистецької освіти дає можливість гнучко реагувати на запити й потреби, які в молодих людей швидко змінюються, й оволодівати саме тими знаннями, вміннями й навичками, які на часі, не чекаючи, доки відповідні теми з'являться в типових навчальних програмах.

За умови залучення студентів до мистецько-освітньої діяльності в художньо-творчих колективах реальним стає проведення практикуму у вигляді введення наскрізного проекту, праці в молодіжних організаціях, соціальних клубах, мистецьких колективах тощо.

У процесі неформальної мистецької освіти виникає можливість залучати до викладацької діяльності самих студентів – «фахівців» з нових молодіжних рухів, які передають один одному знання, уміння та навички мистецької діяльності, а також професійних художників, музикантів, хореографів, драматургів, поетів тощо, що значно збагатить формальну освіту. У цьому контексті слід зауважити, що одним із завдань неформальної мистецької освіти в педагогічних закладах є відповідність діяльності різноманітних художньо-творчих колективів духовним цінностям людини, неприпустимість проявів псевдодуховності, псевдоморальності. Важливим аспектом роботи з надання неформальної мистецької освіти є встановлення моделей, критеріїв поведінки, стилю спілкування, корпоративної культури між студентами, викладачами, аккомпаніаторами, асистентами тощо. Спільний пошук вимог до діяльності учасників та керівників художньо-творчих колективів сприятиме професійному зростанню майбутніх учителів, усвідомленню ними важливості дотримання прийнятних у суспільстві норм та правил поведінки.

У художньо-творчих колективах, як правило, панує атмосфера довіри, взаємоповаги, взаєморозуміння завдяки наявності спільних уподобань, обдарувань, прагнень. Це підтверджує думку, що рівень мистецької діяльності та творчої активності учасників таких колективів є надзвичайно високими, робота ефективною, а це, у свою чергу, сприяє формуванню готовності майбутніх фахівців до педагогічної взаємодії з молодим поколінням.

У процесі конвергентної взаємодії формальної освіти та неформальної мистецької освіти активізуються важливі механізми соціалізації майбутнього педагога: ідентифікація (студент отожднює себе з певною групою суб'єктів – молодіжним музичним, хореографічним, образотворчим чи іншим об'єднанням), емпатія (підсилюється прагнення та можливість відчувати емоційний стан іншої людини), сублімація (виробляються навички переносити інстинктивний потяг, потребу, що не може бути задоволена, на активну діяльність у творчій сфері) тощо. Усвідомлення важливості узгодження керованих та некерованих процесів соціального формування особистості, а також опір за необхідності стихійним соціальним впливам стимулює студента педагогічного університету до поглиблення знань, набуття нових умінь і навичок роботи з учнями, а також до пізнання шляхів ефективної взаємодії з молодшим поколінням.

Таким чином, неформальна мистецька освіта студента вищого педагогічного навчального закладу доповнює формальну освіту, забезпечуючи гармонійне поєднання традиційних та інноваційних підходів до професійної підготовки майбутнього вчителя.

Неформальна мистецька освіта задовольняє освітні потреби кожного студента шляхом вільного вибору напрямів мистецької діяльності, художньо-творчого колективу та його керівника. Студенти, котрі усвідомили необхідність заповнення вільного від формального навчання часу неформальною мистецькою освітою, створюють художньо-творчий колектив (або стають учасниками вже існуючого). Вони самостійно визначають (чи сприймають уже сформульовані) мету,

завдання, зміст, форми й методи організації власної освітньої діяльності. Систематичне й цілеспрямоване набуття неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах дозволяє майбутнім учителям досягти певного результату, оцінити його та винести на розсуд глядача, організовуючи концертну чи виставкову діяльність. Ефективно поєднуючи формальну освіту з неформальною мистецькою кожен учасник художньо-творчого колективу робить суттєвий внесок в особистісний розвиток, зокрема власне професійно-педагогічне становлення.

Поєднання формальної педагогічної освіти з неформальною мистецькою в художньо-творчих колективах вищого педагогічного навчального закладу сприятиме тому, що в навчально-освітні установи прийдуть учителі, які не просто засвоїли предмети, що там викладали, а люди, здатні до співпереживань, готові до вільного гуманістично орієнтованого вибору, індивідуального зусилля й самостійної, компетентної й відповідальної дії в політичному, економічному, професійному й культурному житті. Вони поважають себе й інших, терпимі до представників інших культур і національностей, незалежні в судженнях і відкриті для іншого судження й несподіваної думки.

Висновки. Єдність наукового та мистецького пізнання світу, а також взаємопов'язані з цим процеси усвідомлення важливості мистецького компонента в системі професійної підготовки вчителя підтверджують доцільність введення неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах у процес навчально-виховної роботи вищого педагогічного навчального закладу. Високий результат неформальної мистецької освіти залежить від шляхів її реалізації, оптимальним з яких є утворення в університеті широкої мережі художньо-творчих колективів, де студенти мають змогу реалізувати творчий потенціал на основі різних видів мистецько-освітньої діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
2. Сулаєва Н. В. Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти : моногр. / Наталія Сулаєва. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 408 с.
3. Сулаєва Н. В. Неформальна мистецька освіта майбутніх учителів у художньо-творчих колективах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Наталія Вікторівна Сулаєва. – К., 2014. – 591 с.
4. Сулаєва Н. В. Неформальна мистецька освіта: теоретико-методологічний та історичний аспекти : навч. посіб. для студ. вищих педагогічних навчальних закладів III–IV рівнів акредитації / Наталія Сулаєва. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – 116 с.

REFERENCES

1. Ziazun I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii : nauk.-metod. posib.* [Pedagogy of kindness: ideals and realities : scientific and

methodical handbook]. Kyiv. MAUP. – 312 p. (in Ukrainian).

2. Sulaieva N. V. (2013). *Pidhotovka vchytelia v pedahohichnomu prostori neformalnoi mystetskoï osvity: monohrafiia* [Teacher training at pedagogical demension of nonformal art education: monograph]. Poltava. PNP named after V. G. Korolenko. – 408 p. (in Ukrainian).

3. Sulaieva N. V. (2014). *Neformalna mystetska osvita maibutnih uchyteliv u khudozhno-tvorchykh kolektyvakh* [Nonformal art education of future teachers in the artistic and creative groups]: dys. dokt. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoï osvity. Kyiv. 591 p. (in Ukrainian).

4. Sulaieva N. V. *Neformalna mystetska osvita: teoretyko-metodolohichni ta istorychni aspekty* [Nonformal art education: theoretical and methodological and historical aspects: handbook for students of higher educational institutions]: navch. posib. dlia stud. vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv III–IV rivniv akredytatsii. Poltava : PNP named after V. G. Korolenko. – 116 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.10.2017 р.

Додаток до статті

Т. К. Зазуляк «Мистецтво витинанки: створюємо декоративну композицію» (с. 33-39)

«Символи мого народу». В. Співак

«Рідний край». Н. Гудилко